

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ONA TILI TA‘LIMIDA NUTQIY VA LINGVISTIK KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH

Turg‘unova Munisa Mirzoxid qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

munisaturg'unova@email.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinflarda ona tili va o‘qish savodxonligi fanini zamonaviy va ilg‘or texnologiyalardan foydalangan holatda o‘rgatish, milliy o‘quv dasturi talablari asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarda nutqiy (tinglab tushunish, so‘zlash, o‘qish, yozish) va lingvistik (grammatik va leksik) kompetensiyalarni shakllantirish, bundan tashqari, darslarda amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish, hamda ona tili va o‘qish savodxonligi darslarini sifatli tashkil etish uchun metodik tavsiyalar berib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: tinglab tushunish, so‘zlash, o‘qish, yozish ko‘nikmalari; nutqiy kompetensiya, amaliy ko‘nikma, lingvistik kompetensiya, interfaol metod, "Milliy o‘quv dasturi", "sinkveyn"

Mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch bu-ilm-fan, ta‘lim-tarbiya ekanligi asl haqiqatdir. Xususan, yurtimizda 2023-yilning "Insonga e‘tibor va sifatli ta‘lim" yili deb e‘lon qilingani ham buning yaqqol namunasidir. Bugungi kunda ona tili va o‘qish savodxonligi fanida "Milliy o‘quv dasturida" belgilangan talablarda o‘quvchilarning tayanch va fanga oid kompetensiyalarini shakllantirishga e‘tibor qaratilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "2022-2026-yillarda xalq ta‘limini rivojlantirish bo‘yicha milliy o‘quv dasturini tasdiqlash to‘g‘risida" gi PF-134-son farmonida ham ta‘lim sifati va samaradorligini oshirish bo‘yicha muhim vazifalar belgilangan.

Ona tili va o‘qish savodxonligi fanini zamonaviy va ilg‘or texnologiyalar asosida o‘rgatish, o‘quvchilarda lingvistik, nutqiy kompetensiyalarni shakllantirish o‘qituvchilar oldida turgan muhim vazifalardan sanaladi.

Kompetensiya bu-bilim, ko‘nikma, malaka, sabab omillari, shaxsiy sifatlar, maqsadli vaziyatlarning umumiy uyg‘unligi bo‘lib, har bir joyda ishlab chiqarish jamoasi ijrochilarining samarali yechimlarini ta‘minlab beradi [1].

Nutqiy kompetensiya deganda, passiv nutq (tinglab tushunish, o‘qib tushunish) ko‘nikmalari, hamda, faol nutq (gapirish, yozish) ko‘nikmalari; lingvistik kompetensiya deganda, grammatika va leksika nazarda tutilgan. Bu haqida milliy o‘quv dasturining 2-bo‘limida batafsil yoritilgan. Quyida milliy o‘quv dasturida 2-sinflarning nutqiy va

lingvistik kompetensiyalarini shakllantirish uchun qo'yilgan talablardan qisqacha namunalar keltirib o'tiladi:

Nutqiy kompetensiya

Anglash (passiv nutq ko'nikmalari)	
O'qib tushunish	
A1.1-O'T1	buyumlar tasvirlangan qisqa gaplarni tushunadi
A1.1-O'T2	Kishilar haqidagi (kimligi, hol-ahvoli, Yoshi nechadaligi, qayerdanligi, qayerdaligi) qisqa gaplarni va matnlarni o'qiganda tushunadi
A1.1-O'T3	Atrofidagi narsalar haqidagi (rangi, hajmi, qayerda joylashganligi) gaplarni qisqa va matnlarni o'qiganda tushunadi
A1.1-O'T4	Aynan hozir nima bo'layotgani (qilayotgani) haqidagi qisqa gaplarni va matnlarni o'qiganda tushunadi
A1.1-O'T5	Oddiy so'zlar va qisqa jumlar bilan ifodalangan, rasmlar bilan to'ldirilgan voqeaviy hikoyalarni tushuna oladi
Tinglab tushunish	
A1.1-TT1	O'ziga qarata aytilgan salomlashish va xayrlashishlarni tushunadi
A1.1-TT2	O'ziga qaratilgan oddiy savollarni (kimligi, hol-ahvoli, Yoshi nechadaligi, qayerdanligi, qayerdaligi) eshitganda tushunadi
A1.1-TT3	Kishilar haqidagi (kimligi, Yoshi nechadaligi, qayerdaligi) oddiy savollarni va gaplarni eshitganda tushunadi
A1.1-TT4	Atrofidagi narsalar haqidagi (rangi, hajmi, qayerda joylashganligi) oddiy savollarni va gaplarni eshitganda tushunadi
A1.1-TT5	Aynan hozir nima bo'layotgani (qilayotgani) haqidagi oddiy savollarni va gaplarni eshitganda tushunadi
A1.1-TT6	Ob-havo haqidagi oddiy savollarni va gaplarni eshitganda tushunadi

Lingvistik kompetensiya

Grammatika

Tovushlar talaffuzi va alifbo harflari	Qaratqich, o‘rin-payt, chiqish kelishiklari
Kishilik olmoshlari	Egalik qo‘shimchalari
Ko‘rsatish olmoshi (bu)	Miqdor qo‘shimchasi (-ta)
So‘roq olmoshlari	“va” bog‘lovchisi
...bor/yo‘q so‘zlari	Ot kesim yasovchi qo‘shimchalar
Sanoq sonlar	Hozirgi zamon davom fe‘li
Ko‘plik qo‘shimchasi (-lar)	Sodda yig‘iq gaplar
“sifat+ot” shaklidagi so‘z birikma	So‘roq gaplar

Leksika

Yaqin oila a‘zolarini va do‘stlarini bildirga so‘zlar
Yon-atrofdagi joylar va buyumlarni bildirgan so‘zlar
Sifatlar(rang, hajm, boshqa xususiyatlar)
Hol-ahvol bildiradigan so‘zlar
Ob-havoni bildiradigan so‘zlar
O‘rin-joy ravishlarini (ustida, ostida, tagida, yonida....)
Uy hayvonlarini bildiradigan so‘zlar

O‘qitishning har bir bosqichida tayyorgarlik mazmunini hisobga olgan holda maqsad aniqlashtiriladi, vazifalar belgilanadi. Kompetensiyalar shakllanganligi monitoringining quyidagi vazifalarini ajratish mumkin:

- diagnostik – kompetensiyalar shakllanganligi darajasini kuzatishni nazarda tutadi;
- prognostik – kompetensiyalar shakllanganligi darajasining asosiy tendensiyalarini aniqlash va istiqbolni bashorat qilish rejasini tuzishdan iborat [56; 171-c.];
- korreksion vazifa – muammolarni aniqlash va hal qilishni nazarda tutadi;
- motivatsion vazifa – ta’lim jarayoni ishtirokchilarini o‘zini o‘zi mustaqil rivojlantirishga undashga yo‘naltirilgan.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida shakllanayotgan kompetensiyalarni monitoring qilish uchun pedagoglar o‘zini o‘zi baholash vositalari va usullardan ham foydalanish mumkin. Boshqa o‘quvchilarning munosabati, so‘zlari, his-tuyg‘ulari, xulq-atvor reaksiyalari orqali ularning o‘ziga nisbatan munosabatlarini bilib olishga yordam beradi.

Avvalo, o‘quvchilarda nutqiy kompetensiyalar savodonlik bilan bog‘liq. Tilshunoslarning fikricha, savodxonlik- ona tilida o‘qish va yozish malakasining

namoyon bo'lish darajasidir. Kuzatishlar natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida quyidagi umumiy kamchiliklar yuzaga kelayotgani ma'lum bo'ldi:

- so'z tanlashda xatoliklar, ma'nodosh so'zlardan foydalana olmaslik;
- matnda mavzuga uyg'un holda asosiy fikrni yoritib bera olmaslik;
- bitta gap yoki yondosh gaplarda bir so'zni o'rinsiz takrorlash .

Bu kamchiliklarni bartaraf etish uchun bir qator ishlarni amalga oshirish darkor. O'quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini shakllantirishda quyidagi usullar samarali hisoblanadi: asosdosh so'zlar bilan ishlashda "Topqir bolajon", bu usulda bolalarga namuna uchun so'zlar (tosh, bog' kabi) beriladi va ularga asosdosh bo'lgan so'zlarni aniqlash topshiroq sifatida qo'yiladi. Bu usul o'quvchida asosdosh so'zlar manosini ongli ravishda tushunib olishga, ularni nutqda to'g'ri, o'rinli qo'llashga o'rgatadi. Sinonim so'zlar bilan ishlashda "Ma'nodoshlar halqasi" metodi foydalidir. Bunda bolalar so'zlar zanjirini hosil qilishadi.

M. Saidovanning ta'kidlashicha, "Interpretatsion aktivlik o'qituvchidan informationizlanuvchanlik metodlarini talab qiladi va o'quvchining ma'lum darajadagi ijodiy faoliyatini ta'minlaydi"[2]. Ta'lim maqsadiga erishish uchun tanlanadigan interfaol metodlar o'qituvchi va o'quvchi faoliyatidan kelib chiqishi darkor. O'quvchining lingvistik kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirishda pedagogik jarayonni to'g'ri va mazmunli tashkil etish muhim o'rin tutadi. Lingvistik tushunchalar ko'lamdor bo'lganligi sababli darsda turli usullar, boshqotirmalar, tarqatmali materiallar didaktik o'yinlar, testlardan foydalanish mumkin. Misol uchun, "Aqliy hujum" har bir mavzu uchun samarali usul; "Venn diagrammasi" so'z turkumlarini tahlil qilishda; "Sinkveyn" so'zlar izohini berishda; "Klaster" metodi so'z tushunchalarini boyitishda; "Loyiha" metodi nutq tovushlari talaffuzidagi farqlar me'yorlarni tushuntirishda ishlatish tavsiya etiladi.

Bir so'z bilan aytganda, o'qituvchi o'quvchi bilimiga mas'ul ekan, avvalo, o'qituvchining o'zi nutqiy va lingvistik kompetensiyalarga ega, nutqi ravon bo'lishi, berayotgan bilimini o'zida ko'nikmaga aylantira olishi, kundalik hayotda ham adabiy til me'yorlariga amal qilishi lozim. Shundagina biz kutgan najjaga erishamiz va o'zbek tilining mavqeyi yuksaklarga ko'tariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "2022-2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy o'quv dasturini tasdiqlash to'g'risida" gi PF-134-sonli Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 11.05.2022.06/22/134/0407-son.
2. Y. Qurbonova O'quvchida nutqiy kompetensiyani rivojlantirishning metodik

asoslari//Til va adabiyot-Toshkent shahri.-2022.- No6-B.27

3. Saidov M. O'rta maktablarning 5-sinflarida ona tili ta'limi jarayonida tafakkurni rivojlantiruvchi o'quv topshiriqlari va ulardan foydalanish metodikasi: Ped.fanl. nomz. ... dis. Avtoref.-T.,2000.

4. Mahmudova N.A. Social status of development in primary education ensuring emotional well-being AS a condition for creating a social situation for children's development // Impact Factor the American Journal, 2020. Nov. 30. Volume: 02. – P. 532-536.

5. Mahmudova N.A. Ensuring Learning Independence through Self-Awareness in Primary School Students // International journal of development and publik policy, 2022. Jan. 08. – Volume:1. – P. 6-13.

Foydalanilgan internet saytlar:

1.<http://www.youtube.com/@respublikatalimmarkazi>

